

IWONA DRABIK*Uniwersytet Warszawski – Katedra Języków Specjalistycznych***Łukasz Karpiński****ZARYS LEKSYKOLOGRAFII TERMINOLOGICZNEJ**

Katedra Języków Specjalistycznych UW, Warszawa, 2008, 300 str.

Omawiana monografia, mająca charakter podręcznika akademickiego, jest rezultatem wnikliwych rozważań teoretycznych oraz licznych doświadczeń dydaktyczno-metodycznych Autora w zakresie leksykografii terminologicznej, rozumianej jako dział leksykografii zajmujący się konstruowaniem słowników.

Publikacja ta stanowi dogłębną charakterystykę procesów leksykograficznych, których stopniowa implementacja doprowadzi czytelnika do produktu finalnego, jakim jest słownik.

Każdy leksykon specjalistyczny, rozumiany jako makroznak wiedzy specjalistycznej, stanowi odrębną jednostkę – swoisty ideogram, posiadający własną strukturę i reprezentujący odpowiedni potencjał produktywny. Leksykony odgrywają nadrzędną rolę w układzie komunikacji zawodowej, w którym najważniejszym elementem jest rodzaj leksykalno-semantycznego modułu, często przybierającego postać tezaurusa. Każdy leksykon terminologiczny jest zewnętrzną reprezentacją sieci konceptualnej wykreowanej w mózgu człowieka na podstawie zinternalizowanej wiedzy zawodowej, która poprzez gromadzenie i postępujący proces narastania kumuluje się w konceptach wyższego rzędu, rozumianych jako postwerbalne jednostki myślenia profesjonalnego. Słowniki pełnią fundamentalną rolę w podnoszeniu intelektualnego poziomu społeczeństwa, a ich nadrzędne cele realizują się w postaci: (1) gromadzenia, (2) doskonalenia oraz (3) przekazu wiedzy [Lukszyn 2002: 44]. Dlatego też tematyka podjęta w omawianej pozycji jest niezwykle istotna z punktu widzenia przedstawicieli wszystkich dziedzin, gdyż słownik, który maksymalnie odzwierciedla intencje nadawcy

oraz w jak najwyższym stopniu odpowiada potrzebom odbiorców, stanowi świadectwo postępu naukowego i przyczynia się do efektywizowania procesu wytwarzania jakościowo nowej wiedzy.

Autor przedstawia podstawowe pojęcia odnoszące się do teorii i praktyki konstruowania słowników terminologicznych: począwszy od terminologii, typologii jednostek języka, poprzez metody opisu i gromadzenia danych, parametry mikro- i makrostruktury, a na hipertekście skończywszy. Na każdym kroku podkreślana jest konieczność korzystania ze słowników w praktyce terminologa, leksykografa, tłumacza, profesjonalisty będącego przedstawicielem dowolnej dziedziny oraz nauczyciela. Ponadto pozycja ta ma szczególne znaczenie w glottodydaktyce języków specjalistycznych, gdyż poszczególne etapy konstruowania słownika w pośredni sposób uświadamiają odbiorcy sekwencyjne procesy zachodzące w jego mózgu w czasie „przyswajania” nowych partii informacji. Dodatkowo Autor zwraca uwagę na psycholingwistyczne parametry słownika, których stosowanie ma na celu dostosowanie standardów leksykograficznych do kognitywnych możliwości użytkownika.

Struktura pracy

Wysokie walory dydaktyczne prezentowanego podręcznika znajdują potwierdzenie w wewnętrznej strukturze rozdziałów. Każdy z nich zawiera wnikliwą analizę poszczególnych etapów pracy leksykograficznej, z jasnym i precyzyjnym wyjaśnieniem najistotniejszych terminów. Autor odwołuje się przy tym do obszernej literatury przedmiotu, uzasadniając przedstawione tezy licznymi przykładami i ilustrując ich złożoność w postaci licznych tabel, schematów i rycin, których aspekt techniczno-wizualny zaspokoiłby potrzeby nawet najbardziej wybrednego odbiorcy. Z uwagi na to, że obraz jest percypowany szybciej niż słowo pisane, załączone rysunki są zdecydowanym ułatwieniem w odbiorze monografii, a ponadto stanowią dowód rzetelnej interpretacji prezentowanych zagadnień leksykograficznych, których „przepuszczenie” przez poznawczy filtr Autora zaowocowało zupełnie nowym spojrzeniem na szereg skomplikowanych i zawyłych zjawisk leksykograficznych. Treść każdego rozdziału podsumowana jest w postaci uogólniających podpunktów, stanowiących swoistą kondensację omówionego materiału. Na szczególną uwagę zasługują ćwiczenia i pytania otwarte, które nie tylko pozwalają zastosować prezentowane krok po kroku procedury w praktyce, ale także – wykonanie ćwiczeń prowadzi do stworzenia modelu słownika danej dziedziny. Niepodważalnym atutem publikacji jest załączony na końcu słownik wybranych pojęć, w którym każdy artykuł hasłowy zawiera deskryptor tytułowy, ekwiwalenty w języku angielskim, rosyjskim i angielskim oraz definicję w języku polskim. Zawartość oraz szata graficzna słownika zachęcają do wnikliwej analizy całej książki. Publikacja opatrzona jest bogatym opisem bibliograficznym,

w którym pozycje niezbędne w procesie zaznajamiania się z leksykografią terminologiczną zostały opatrzone symbolem „otwartej książki”. Dodatkowo wykaz słowników i encyklopedii źródłowych z obszaru angielsko-, niemiecko-, rosyjsko- i polskojęzycznego motywuje czytelnika do pogłębiania zagadnień we własnym zakresie i ukierunkowuje dalsze poszukiwania. Na końcu bibliografii znajduje się wykaz rozpraw doktorskich obronionych w Katedrze Języków Specjalistycznych UW w zakresie terminologii, co stanowi punkt wyjścia dla młodych i/lub przyszłych badaczy wiążących swoją działalność z rozwojem terminografii.

Materiał podzielony jest na 15 przedstawionych poniżej jednostek tematycznych, które systematycznie wprowadzają odbiorcę w kolejne etapy tworzenia słowników:

1. **Zakres leksykografii terminologicznej.** W rozdziale tym Autor wyjaśnia podstawowe pojęcia lingwistyczne oraz porusza następujące kwestie: dobór dziedziny, której poświęcony będzie tezaurus, określenie odbiorcy, uwzględnienie ekwiwalencji językowej, sprecyzowanie zakresu tematycznego, a także zatroszczenie się o dodatkowe atuty podnoszące walory merytoryczne i wizualne tezaury.
2. **Komunikacja – wiedza – tezaurus.** Autor opisuje poszczególne komponenty układu komunikacyjnego, w którym istotną rolę odgrywa nie tylko kod językowy, ale także środki pozajęzykowe, tj. kod kinezyczny, proksemiczny, graficzny. Należy sobie również uzmysłowić miejsce słownika w procesie komunikacyjnym. Poruszone zostaje niezwykle istotne z punktu widzenia współczesnej nauki zagadnienie sztucznej inteligencji, która dzięki profesjonalnym podprogramom, czyli wyspecjalizowanym strukturom, modelowanym za pomocą sieci neuronowych, będzie w stanie dokonywać logicznej komunikacji. Zgłębianie tej tematyki może doprowadzić do utworzenia słownika przyszłości o charakterze informatycznego neurotezaury.
3. **Typologia jednostek języka.** W celu zefektywizowania komunikacji specjalistycznej używa się technolektu, którego zasoby leksykalne w mniejszym lub większym stopniu pokrywają się zakresem języka ogólnego. Dodatkowo słownictwo specjalistyczne z danej dziedziny pozostaje pod wpływem już istniejących lub nowo powstających dziedzin. Dlatego też – w celu uwypuklenia różnic między jednostkami leksykalnymi – Autor przedstawia typologię, w obrębie której można wyodrębnić wyrazy języka ogólnego, hipoterminy i terminoidy, quasi-terminy, preterminy, profesjonalizmy oraz terminy.

- 4. Typologia słowników w kontekście przekazu wiedzy.** W zależności od rodzajów słownictwa można wyróżnić następujące typy słowników: słowniki językowe, encyklopedyczne, dydaktyczne oraz terminologiczne. Proces terminograficzny może być zanalizowany również z punktu widzenia projektowego modelu słownika oraz poprzez sieciowy charakter artykułu hasłowego. Dlatego Autor dokonuje rozróżnienia na słowniki endo- i egzocentryczne, a następnie skupia się na tych ostatnich w celu podkreślenia informacyjnych i wyszukiwawczych zalet tezaury. Zamieszczona matryca, obrazująca potencjał dystrybucyjny oraz tematyczny profil tezaury, uwidacznia relacje między proto-, makro-, mezo- i mikroterminami, co pozwala czytelnikowi na wyłonienie zależności między wiedzą ogólnonaukową a specjalistyczną, a także między przekrojową wiedzą z wszystkich nauk a wiedzą z zakresu konkretnej dziedziny.
- 5. Makrostruktura tezaury – wejściowe filtry danych.** Autor poprzez określenie miejsca słownika w układzie wymiany informacji specjalistycznej precyzuje szereg parametrów odzwierciedlających podstawowe cechy języków specjalistycznych, tj. elastyczność, zmienność i otwartość. Zwraca uwagę na konceptualny schemat powstawania słownika, zjawiska unifikacji, harmonizacji i normalizacji, a także kodyfikacji, oraz na procesy zmian zasięgu znaczeniowego terminów. Do rozdziału załączono teksty uzupełniające (zamieszczone na końcu książki), na podstawie których czytelnik może utrwalić prezentowane zagadnienia.
- 6. Weryfikacja i rejestracja danych.** Jedną z nowoczesnych metod kontroli słownictwa specjalistycznego są elektroniczne korpusy językowe, stanowiące bardzo pomocne narzędzie w warsztacie tłumacza, umożliwiające zweryfikowanie poprawności i zastosowania danej frazy, sprawdzenie łączliwości danych słów oraz częstość występowania wyrażenia w określonym zbiorze tekstów. Autor starając się wyjść naprzeciw potrzebom pośrednika językowego, omawia szereg nowoczesnych sposobów usprawnienia pracy translatorskiej związanych z korzystaniem z zasobów internetowych, rejestrów językowych, baz danych, a także z translatorów maszynowych. Jak się okazuje, sztuczna inteligencja jeszcze długo nie zastąpi językowych, psychologicznych oraz specjalistycznych kompetencji tłumacza; niemniej jednak nie należy bagatelizować roli maszynowych substytutów człowieka, gdyż wdrożone w przyszłości obszerne bazy danych oraz bogate elektroniczne zaplecze leksykograficzne mogą stymulować rozwój algorytmów odpowiedzialnych za rozpoznawanie form gramatycznych danego wyrazu, co znacznie przyczyni się do optymalizacji i zefektywizowania procesu translatorycznego.

7. **Rejestracja danych – karta terminologiczna – parametry wewnętrzne.** Fazę przejściową między makrostrukturą a mikrokompozycją, tj. budową artykułu hasłowego, stanowi stworzenie bazy danych i rejestrowanie ich w systemie kart terminologicznych. Ponadto konstruując odpowiedni rodzaj słownika, należy wyodrębnić szereg parametrów wewnętrznych (zawierających „warsztatowe” informacje dla zespołu autorskiego słownika) determinujących warstwę rejestracyjną mikrostruktury.
8. **Rejestracja danych – parametry zewnętrzne.** W docelowej strukturze teaurusu na szczególną uwagę zasługują parametry zewnętrzne, umożliwiające wielopłaszczyznową analizę słownictwa. Autor dokonuje klasyfikacji parametrów zewnętrznych, popierając swoje przemyślenia szczegółowymi przykładami oraz licznymi rycinami, w celu ukazania kluczowej roli selekcji, uszeregowania i podziału zgromadzonego materiału.
9. **Składowe opisu pojęć na poziomie idio-, etno- i technolektu.** Autor prezentuje własności terminów, konfrontując ich właściwości z wyrażeniami języka ogólnego, abstrakcyjnymi jednostkami myślenia (konceptami) oraz cechami dystynktywnymi. Prawidłowy odbiór komunikatu specjalistycznego jest uzależniony od maksymalnej jednoznaczności, optymalnej zwięzłości, neutralności emocjonalnej oraz wiąże się z tym, aby odpowiadający danemu pojęciu zestaw konceptów i cech dystynktywnych był łatwo percypowany.
10. **Definicja.** W zależności od inwencji twórców słownika oraz od potrzeb grupy docelowej, po zgromadzeniu i usystematyzowaniu danych należy przystąpić do formułowania opisów danego pojęcia. Wymienione zostają różne rodzaje definicji (m.in. klasyczna, realna, intensjonalna itp.) oraz elementy determinujące czytelność i zrozumiałość danego opisu hasłowego. Ponadto czytelnik może znaleźć listę wskazówek pozwalających na wyeliminowanie najczęściej popełnianych błędów w procesie tworzenia definicji, tj. *ignotum per ignotum, idem per idem* itp.
11. **Ekwiwalencja międzyjęzykowa.** Zagadnienie komunikacji wielojęzycznej pociąga za sobą konieczność odpowiedniego doboru parametrów w celu stworzenia artykułu hasłowego. Autor zwraca uwagę na zagrożenia wynikające ze specyfiki zawodu tłumacza oraz ewentualne błędy mogące powstać w czasie dokonywania przekładu.
12. **Podział logiczny – klasyfikacja.** Podziały logiczne wykorzystywane są dla celów dydaktycznych, praktycznych, organizacyjnych lub poznawczo-teoretycznych. Celem klasyfikacji leksykograficznej jest zebranie materiału językowego, podzielenie

go na logiczne części, wskazanie hierarchicznych relacji znaczeniowych, dzięki czemu dany technolekt znajduje odzwierciedlenie w klasyfikacji. Prawidłowe przeprowadzenie podziału logicznego daje uporządkowany zbiór jednostek terminologicznych, przedstawianych jako system wzajemnych relacji.

13. System – klasyfikacja – moduły. Autor podkreśla konieczność myślenia systemowego oraz permanentnej modyfikacji i/lub uściślenia mentalnej sieci konceptualnej, dzięki czemu za pomocą nowego doboru cech dystynktywnych powstają nowe jednostki języka. W rozdziale zostaje przedstawiona autorska klasyfikacja modułowa [por. np. Karpiński Ł. 2002, 2004, 2006], wyprowadzona z technicznej metodologii laboratoriów inżynierskich [por. Karpiński F. 1973], odzwierciedlająca spójność i systemowość terminologii danej dziedziny.

14. Hasło słownikowe – wizualizacja danych. Rozdział 14 zawiera uwagi na temat podstawowych narzędzi porządkujących wewnątrz słownik. Są to: indeksy, odsyłacze, kwalifikatory, symbole graficzne, skróty, rodzaj czcionki oraz jej wpływ na „przyswajalność” tekstu, a także sposób uszeregowania haseł. Wizualny aspekt słownika ma istotne znaczenie, gdyż może on zdecydowanie przyczynić się do szybszego wykreowania wiedzy, reprezentowanej przez treść tezaury, w mózgu odbiorcy.

15. Hipertekst, hiperłącza i sieć w kontekście leksykografii. Realia współczesnej lingwistyki niejako „wymuszają” tworzenie tekstów „nieliniowych”, w których poszczególne hasła połączone są siecią odsyłaczy, kierujących użytkownika do innego artykułu hasłowego. Nieliniowość i niestrukturalność układu sugeruje, że kolejność czytania oraz nawigacja między poszczególnymi jednostkami leksykalnymi zależy wyłącznie od czytelnika. Autor wymieniając rodzaje odsyłaczy, podkreśla, że stanowią one nieodłączny element słowników multimedialnych. W dobie postępu naukowego i technicznego odbiorca w programie załączonym do bazy danych będzie miał możliwość wyboru – spośród dostępnych opcji – tych parametrów mikrostruktury, których będzie potrzebował na własny użytek. W tej sytuacji odsyłacze traktowane są jako element łączący autorów słownika z użytkownikiem.

Ocena ogólna

Liczne ryciny, ilustracje, wizualnie wyeksponowane definicje, zamieszczony na końcu test sprawdzający sprawiają, że publikacja staje się dostępna dla osób, które wcześniej nie zetknęły się z zagadnieniami

leksykografii terminologicznej, co podkreśla wysokie walory metodyczno-dydaktyczne całej pracy. Wszystkie rozważania teoretyczne stanowią tło dla późniejszym rozważań aplikacyjnych i własnych doświadczeń Autora w zakresie prezentowanej dziedziny. Na szczególną uwagę zasługuje interdyscyplinarny charakter podręcznika. Autor odwołuje się do dziedzin, takich jak glottodydaktyka, informatyka, neuropsychologia czy logika, co może zachęcić przedstawicieli różnych nauk do współpracy i zjednoczenia wspólnych sił, a tym samym przyczynić się do usprawnienia wymiany informacji w szeroko pojętym układzie komunikacji profesjonalnej. Uwagi Autora dotyczące sztucznej inteligencji, słowników „interakcyjnych” i wpływu elektroniki na leksykografię naświetlają dotychczasowe osiągnięcia, ale również uwypuklają niedociągnięcia stanowiące swoisty „efekt uboczny” czynionego postępu, co może zmotywować badaczy do dalszej pracy i stanowić inspirację dla przyszłych naukowców. Podręcznik powstał z myślą o studentach i doktorantach, ale z powodzeniem może być stosowany także przez specjalistów z innych dziedzin, pragnących pogłębić swoją wiedzę z zakresu języków specjalistycznych oraz zainteresowanych procesami tworzenia słowników.

Reasumując, monografia „Zarys leksykografii terminologicznej” wyróżnia się na tle innych podręczników akademickich nie tylko ze względu na staranne i przemyślane uporządkowanie materiału, ale także z racji osobistych przemyśleń Autora, które mogą zmobilizować potencjalnych adeptów nauki do kontynuowania podjętych tu kwestii, co z pewnością zainicjowałoby szereg nowych badań z zakresu leksykografii, lingwistyki korpusowej, neurolingwistyki czy też cybernetyki.

Bibliografia:

Karpiński F., 1973, *Badania laboratoryjne w projektowaniu dróg*, [w:] „Problemy projektowania dróg i mostów”, Nr 4/1973, s. 61-69.

Karpiński Ł., 2002, *Zasady budowy wielojęzycznego słownika terminologii budownictwa drogowego*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, Nr 3/2002.

Karpiński Ł., 2004, *Organizacja terminologii na przykładzie modułowego teaurusu lądowego budownictwa transportowego*, [w:] J. Lewandowski [red.], *Języki Specjalistyczne 4. Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka*, Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych.

Karpiński Ł., 2006, *Model kompilacji modułowego teaurusu terminologii specjalistycznej*, [w:] „Linguodidactica”, t.X, Białystok, s. 71-82.

Lukszyn J., 2002, *Uniwersalia tekstów specjalistycznych*, [w:] J.Lewandowski [red.], *Języki Specjalistyczne. Podstawy technolingwistyki*, Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych, s. 41-48.